

Ryszard Kapuscinski

Lapidárium IV.

Krakkó, 1999 májusa – 40 éves a Znak Kiadó. A pódiumbeszélgetés során hat témát érintek:

1 – hogy amikor átlépjük Európa határát bolygónk déli féltekéje felé, azonnal technikai-szervezési természetű civilizációs szakadékba zuhanunk. Nincs közlekedés. Hiányoznak a repülőgépek, a jó autóbuszok, a vonatok, az utak, a hidak. Nem lehet információhoz jutni – nem tudni, hogy valami valahol valamikor elindul-e, és hova tart. Képtelenség mindezt megérdeklődni. Mindenütt nehézségekbe ütközünk az utakon, mindenütt vízumot, engedélyt, igazolást követelnek. Lidérces várakozásra vagyunk kárhóztatva – bizonytalanságban, információk nélküli tudatlanságban lebegünk. Ezeket a nehézségeket a nyugati világ emberei nem ismerik, megfigyeléseik ugyanis főleg turista élményekből származnak. A csoportos turizmusban résztvevő ember viszont manapság speciálisan kiépített, higiénikus és biztonságos alagutakban mozog, amelyek elszigetelik, elzárják és megvédik a körülötte létező valóság eseményeitől, jelenségeitől. A charter repülőgép gondosan védett turisztikai enklávéba viszi őt. A repülőtérről ugyancsak gondosan őrzött, légkondicionált luxusautóbusszal szállítja tartózkodási helyére. A továbbiakban is mindent éberrel őriznek körülötte – a szállodát, az utcákat, a szórakozóhelyeket, a strandokat, a tengerpartot. Az ételek? Az italok? Leggyakrabban mind importáru. A szórakozás szintén. Egy vagy két hét múlva a turistát ugyanaz a fényvisszaverő, golyóálló üvegekkel védett autóbusszal viszi ki a repülőtérről, ahonnan a legközelebbi charterjáratot visszatér Európába, Amerikába, Japánba, s meséli szélteben-hosszában, hogy milyen volt Afrika vagy Ázsia. Valóban járt ott az illető? Hát, látszólag igen, hiszen volt ott;

2 – a szegénység világszerte terjed és mélyül. Strukturális szegénységről van itt szó, amely a világ javainak, kincseinek igazságtalan és egyenlőtlen felosztásából származik. Egyre jobban terjednek az alultápláltság okozta betegségek. Egyre több az analfabéta. A világ képes arra, hogy megszüntesse az éhínség gócpontjait, de nem tudja megoldani a tömeges éhezést, a hiányos, nem elégséges ellátás kérdését. A szegénység azonban nemcsak az élelem hiányát jelenti. A szegénységbe beletartoznak a borzalmas életkörülmények is – a silány lakóhely, a kosz, a férgek, a visszataszító környezet, a bűnözők agresszivitása, a frusztráltság és reménytelenség érzése, a perspektívák és esélyek hiánya;

3 – az állam paradox helyzetbe került. Egyfelől új államok létrehozására való törekvést figyelhetünk meg pl. Európában vagy Ázsiában, másfelől viszont egy sor állam szétesik vagy csökken a szerepe és jelentősége. A létező államok pozícióját legalább két oldalról fenyegeti veszély. Részben – alulról – az olyan különféle erők, mint a regionalizmus, a szeparatizmus, a kisebbségek autonómia-törekvései stb. Másfelől – felülről – a hatalmas, nemzetek fölötti, pénzügyi, monopolisztikus és piaci struktúrák. Az állam krízise napjainkban a világ nagymértékű destabilizációjának egyik fő összetevője, s ennek a világnak ráadásul nincs semmiféle meghatározott irányító központja;

4 – a hagyományos állam krízise üres és meggyengült teret hoz létre, amelyet mind határozottabban foglalnak el a számukban, erejükben és jelentőségükben egyre nagyobb, különböző típusú nem állami intézmények és szervezetek. Egy részük társadalombarát, karitatív természetű, a fejlődés ügyét szolgáló, a nemzetközi együttműködést erősítő, segítséget nyújtó szervezet, s ezek a világban olyan erős pozícióra és befolyásra tettek szert, hogy dolgozóik közül saját diplomata-, hivatalnok- és szakértői gárdát kezdtek létrehozni. Ezek az emberek némely országban már nem a hagyományos nemzetközi diplomáciai testület mellett, hanem éppenséggel afölött állnak. Vannak azonban más típusú szervezetek is, amelyek a fent említett, az állam által elhagyott vagy gyengén ellenőrzött teret egyre nyíltabban, egyre brutálisabban foglalják el. A legkülönfélébb, gyakran nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező bűnözői csoportokról: a maffiákról, a kábítószer-kereskedőkről, a fegyver-, gyémánt-, leány- és gyermekkereskedők gangjeiről, a kőolaj- és műkincs-csempészekről, a magánhadseregeket bérlő cégekről, a pénzmosodákról van itt szó. A lista félelmetesen hosszú, és folyton bővül;

5 – népeességrobbanás. Leggyakrabban veszélyként fogjuk fel. Igen, a javak és tőkék jelenlegi, nagyon igazságtalan elosztása mellett valóban veszély. De nem lenne az a beruházások egyenletesebb szétosztása mellett, amely beruházások napjainkban túlnyomó részben a világ gazdag felének további fejlődését szolgálják. A népeességrobbanást esélynek is tekinthetnénk, hiszen általa a világ óriási mennyiségű emberi energiához, kezdeményezéshez, tehetséghez, lelkesedéshez juthatna;

6 – növekszik azoknak a száma, akik perifériára szorultak, akiket félredobtak, kirekesztettek, figyelmen kívül hagytak, akiket saját társadalmuknak és a világnak a szélére taszítottak, akikről megfeledkeztek, akikre kereszttel vetettek. A tehetős, dinamikus, rugalmas emberek legszívesebben nem is gondolnak rájuk, nem is veszik őket észre, nem is tartják őket világképük részének.

XX. század – mennyire összetett század, amely tele volt a legellentétebb, legszembenállóbb jelenségekkel! Mert egyfelől a legnagyobb barbárság, gyilkolás, aljasság és hazugság évszázada volt, másfelől viszont óriási fejlődést hozott a technika, a kommunikáció, az orvostudomány számos területén, tudományos és művészeti eredményei szárnyat adtak az emberiség egész családjának.

A XX. század az emberi sorsot szédítő szakadék fölött feszíti ki, amelynek magas partjait a vívmányok és felemelő sikerek csúcsai alkotják, mélységes alján azonban a gyalázat és a vér folyama hömpölyög.

Ez a század cezúrárt jelent a hagyományos, évszázadok óta változatlan formában létező társadalmak világa és a mozgalmas, modern, rövidesen planetáris méreteket öltő, gyökereitől elszakadt, sietős lázban, állandó változásban élő tömegtársadalom között.

A XXI. század legfontosabb kérdése szerintem ez: mit kezdünk az emberekkel? Nem az, hogy miként éllelmezzük őket, hogyan építsünk nekik iskolákat és kórházakat, hanem, hogy mit kezdünk velük? Mindenek előtt is, hogyan adjunk a kezükbe munkát? Amikor az ember Afrikát, Ázsiát vagy Latin-Amerikát járja, legjobban a tétlen emberek millióinak, tízmillióinak látványa döbben meg. Vagy azoknak a látványa, akik ugyan csinálnak valamit, de munkájuk, még ha nélkülözhetetlen is, csupán egy helyben topogás, nem hoz hasznot, nem javít az életükön.

A jelek szerint ugyanis – és azt hihetnők, hogy ez megmagyarázhatatlan paradoxon – könnyebb az embereket éllelmezni, mint foglalkoztatni! Valamiféle hiba ez a világ rendjében, a világnak valamiféle nagy gyöngesége.

A mai világban óriási mennyiségű paragon hagyott, kihasználatlan emberi energiátöbblet van. Ráadásul a technika gyors fejlődése állandóan növeli ezeket a veszendőbe menő energiákat. Egyre több a tétlen ember, egyre több az olyan színész, akinek a világ

színpadán játszó darabban nem jut szerep.

1998. január 10.

A soros ázsiai tigrist, Indonéziát súlyos pénzügyi válság sújtja. Az emberek fölvásárolják a dollárt, a rizst, az olajat, mindent. Sorban állás a boltok előtt, tolongás az élelmiszert, ruhaneműt árusító bódéknál. A repülőterek tele vannak olyanokkal, akik devizájukat akarják kimenekíteni.

Az éveken át virágzó ázsiai gazdaság krízise, a váratlanul, hirtelen beköszöntött csőd csak az uralkodó világtrend törekvéségét bizonyítja. Azt, hogy ez a látszólag erős és stabil építmény, a világ épülete bizony homokra épült. Bármely pillanatban meginoghat, felfordulhat, széteshet valami. Manapság a győztesek csak egy pillanatra diadalmaskodhatnak, a legyőzöttek pedig hamar fölemelkednek, erőre kapnak. Csakhogy a csúcsra legtöbbször egészen új, tegnap még ismeretlen emberek kerülnek. Ők sem maradnak azonban sokáig a színpadon, mert a színpad mögött az egyelőre láthatatlan önkéntesek és jelöltek már készülődnek arra, hogy a proscéniumra vonuljanak.

A globalizmus – mint lehetőség, de veszély is. Hatalmas technika összekapcsolva öntelt lenézéssel, dühös fanatizmussal és mohó önzéssel. S ehhez jön még a tanulástól való idegenkedés, a másik ember sorsa iránti érzéketlenség, az udvariasság és a jószándék hiánya.

A globalizmus – egyre növekvő mennyiségű adat és egyre összetettebb világkép, amely tele van ellentmondásos, egymással szembenálló és abszurd jelenségekkel, olyan kép, amelynek változékonysága és bonyolultsága minden általánosító nézetet megkérdőjelez.

Piotr Sztompka professzor az 1998-as montreali szociológiai világkongresszusról: a kongresszus főleg a globalizációs folyamatokkal foglalkozott (a 3900 referátum jelentős része erről szólt). A globalizáció másik oldala viszont a védekezéséért hangoztatott egység (a kongresszus témái között az identitás kérdése állt a második helyen).

Globalizmus – korunk világát az uralkodó viszonyok, kapcsolatok, összefonódások törekvésége jellemzi. A "ma" egészen másmilyen lehet, mint a "tegnap", és azon, hogy hirtelen minden másként fest, már senki nem is csodálkozik, nem kérdezi az okokat, nem kutatja ennek gyökereit.

A globalizmus és annak veszélyei: legfőképpen az, hogy itt a világ felülről történő igazgatásának szándékáról van szó. Mi majd juttatunk nektek, mi majd csatlakoztatunk titeket, mi majd fölépítjük nektek. Személytelen "mi" az azonosíthatatlan világban. Pedig szükség van a lokális hazafiságra, mert energiákat, elképzeléseket, törekvéseket szabadít föl, hogy valamit helyben lehessen megcsinálni. Az emberek nemcsak azt akarják, hogy valami az ő tulajdonuk legyen, hanem azt is, hogy ezt a valamit ők maguk alkossák meg.

A regionalizmus esélyét a provincionalizmus legyőzése jelenti. A provincionalizmus lényege ugyanis az, hogy bezárkózunk saját kis világunkba, szűk kerítéseink közé, ahol a helyi középszerű alak hatalmas hérosszá nő, a jelentéktelen események pedig világtörténeli rangra emelkednek; a regionalizmus ezzel szemben nyitás a tágabb világra, olyan fa, amely mélyen gyökerezik a hazai földben, de gyökerei messzire nyúlnak.

A provincionalizmus gyengesége abban áll, hogy gyakran válik a frusztráltak, a sikertelen, túlzott ambícióktól fűtött tehetségtelenek menedékévé.

A.B.

- ha provincionális, mindennapi, alacsonyörpítű politikával foglalkozol, ha részt veszel a civakodásokban, ha azt figyeled, hogy ki mit hord össze, ez azt jelenti, hogy gondolkodásod elvesztette szárnyalását, veszélyes módon az ócskaság és banalitás szintjére süllyedt, olyan üres mélységbe, ahonnan minél előbb ki kell törnöd, föl, a magasba.

Egyre több és több új állam jön létre. Ezek gyakran gyöngye, jelentéktelen államocskák, amelyek eleve az erősebbek segítségére, a tőlük való függésre vannak ítélve. Nem más ez tehát, mint kényszer nélküli, önkéntes neokolonializmus. Új államot hozunk létre, és beállunk vazallusnak valakihez, aki erősebb nálunk! Valahogy majd csak lesz! Egyelőre annyit nyertünk, hogy nyomorúságunkat, csontjainkra aszott bőrünket befedhetjük saját új, szívet-lelket melengető nemzeti lobogókkal.

A világ számos országában az állam létezésének egyetlen bizonyítéka az, hogy fővárosában idegen követségek működnek.

A világban a szembenállás új frontvonalai vannak kialakulóban. Különböző szervezetek, csoportok és bizottságok kártérítést követelnek az általuk képviselt személyek múltbéli szenvedéseikért, veszteségeikért (gyakran van szó egyébként már nem élő áldozatok kártérítéséről).

Így például az Egyesült Államokban megalakult egy African Reparation Group nevű szervezet, amely Amerikától és néhány más országtól (Braziliától vagy Kubától) a több mint háromszáz évig tartó rabszolgaságért tart igényt kártérítésre. Ezen a címen az ARG 7 777 trillió dollárt követel. A megalázott és megnyomorított közösségek, mivel fegyveresen nem tudnak elégtételt szerezni, most bírói és erkölcsi úton próbálják követeléseiket behajtani (kompromittálva olyan, régebben jó hírnévnek örvendő nemzeteket, mint pl. a svájciak vagy az amerikaiak).

Az emberiség egyre erőteljesebben oszlik két csoportra – az iskolázottakra és azokra, akiknek nincs képesítésük. Azok, akiknek nincsenek "iskoláik", a silányabbak, szegényebbek, a kizsármítottak státusára vannak kárhoztatva. A tanulás, a tudás és szakképesítés megszerzésének szükségessége – s ez napjainkban tömeges méreteket ölt – a magánoktatás óriási fejlődését eredményezte. Hirtelen kiderült, hogy az oktatás nagyszerű üzlet, jövedelmező *business* lehet! Hogy gyár helyett lehet iskolát is üzemeltetni, s jól keresni rajta.

A hidegháború, a náciizmus és a kommunizmus veresége után az ideológiák helyét a társadalmi igazságosság kérdése foglalta el. De csak nagyon elméleti síkon, hiszen ez a nézőpont a gazdagokat azonnal pellengérré állítja, ami ellen persze védekeznek, és ehhez nagyon hatékony eszközökkel rendelkeznek, hogy csak a Világbankot vagy a hatalmas tévéhálózatokat említsük, amelyek az olyan kérdéseket, mint a világon uralkodó szegénység, úgy kerülnek, mint a tüzet.

A nyugati hagyományban a demokrácia a liberalizmus szinonimája volt. Ma azonban általános, törvényes választások eredményeként demokratikusan lehet megválasztani tekintélyelvű kormányt vagy diktátor-vezetőt.

1997 novembere

Anthony Giddens brit szociológus *Beyond Left and Right* címmel könyvet adott ki, amelyben azt fejtegeti, hogy a "jobboldal" és "baloldal" elavult fogalmak, és hogy a fejlett országok társadalmában manapság a radikális centrum (*Radical Center*) az uralkodó. Következik mindez "a globális piaci társadalommal összefüggésben fejlődő individualizmusból".

A demokrácia lehetővé teszi egyfajta embertípus létezését, azokét, akik nyíltan, kifejezetten és egyértelműen nem szegnek törvényt, csupán annak határvidékén, egy törvényileg nem szabályozott sávban mozognak, s így tulajdonképpen biztonságban, büntetlenül élhetnek.

Van egy ismerősöm, aki nagyon régi autóval, egy ócska csotrogánnyal közlekedik. Kocsija évek óta nem esett át semmiféle műszaki vizsgán. Ha a rendőrök megállítják és megbírságozzák, ismerősöm nem fizeti be a bírságot, a büntető cédulát kidobja a szemétkosárba (többször megtette már). A bírósági idézést ugyanígy a szemétkosárba hajítja, mert tudja, hogy a bíróságok túlterheltsége miatt öt év múlva jön meg a következő idézés. Mit tehetnek vele? Régebben volt egy súlyos, csonttöréses balesete, ha megállítják, felmutatja rokkantsági igazolványát. Fáj a lába, gyalog nem tud járni, jobb kocsira meg nincs pénze. A rendőrök legyintenek, és békén hagyják őt.

– Mi a fontosabb – kérdezi tőlem Jacek Woźniakowski –, az állam szuverenitása vagy az emberi jogok? És mindjárt válaszol is saját kérdésére: természetesen az emberi jogok!

Alláspontra alátámasztására hozzátelhetjük, hogy a szuverenitás védelméről szóló tézis gyakran kényelmes jelszó az uralkodó elitnek számára, mert büntetlenséget és korlátlan hatalmat biztosít nekik. "Senki sem avatkozhat abba, amit teszünk. Ez a mi országunk belügye!" – ezt hajtogatja minden diktátor.

Általános az a nézet, hogy az emberi jogokat leginkább a diktatúrák, a tekintélyelvű kormányok, a különféle rendőrségek sértik meg. De milyen gyakran fordul elő, hogy az emberi jogokat egy másik ember sérti meg még hozzá demokratikus országban, ahol általános szavazások és szólásszabadság van!

Új, rasszizmus elleni rasszizmus: az etnikai feszültségek és konfliktusok feloldása a felek fizikai és jogi szétválasztásával, gyakorlatilag az *apartheid* bevezetésével.

Amikor Európa nyugati részéből kelet felé, például Párizsból és Amszterdamból a hűvös és báránnyal tele Kelet-európai-síkság felé tartunk, észre vesszük, hogy fokozatosan lelassulnak az emberek mozdulatai, reakciói, a viselkedésük, a gesztusaik, a járásuk, sőt, talán még a gondolkodásuk is. Ezzel egyidejűleg azt is tapasztaljuk, hogy az emberek egyre zárkózottabbak, visszautasítóbbak.

Egy példa – át akarunk menni egy őrzött hídon. Odamegyünk az őrhöz, köszönünk, megkérdezzük: – Szabad átmenni a hídon? Az őrs reakcióját három szakaszra oszthatjuk: első szakasz – nincs reakció. A megkérdezett áll (leggyakrabban ül), és mozdulatlanul bámul ránk, hallgat, arca meg se rezzen; második szakasz – kis idő elteltével picit megrándul a szemhéja, arcvonásain leheletnyi változás suhan át, apró jelek utalnak arra, hogy lassacskán a teste is megmozdul, hogy ott bent valami fölcsozdott, és elkezd bátorítanul, araszolgatva a felszínre tömni, majd nehézkesen, kínlódva utat tör magának, s ez a művelet tart, tart jó sokáig olyan kinszenvedéssel, hogy irgalmat ébreszt bennünk és bizonytalanságot, vajon sikerülni fog-e a föleszmélésnek és áttörésnek ez a művelete – és sikerül, mert lám, itt a harmadik szakasz, amikor is végre elér hozzánk a közönyösen, csak úgy hanyagul odavetett szó – szabad!

Nagy sebesen élünk is az engedéllyel, s a hídra lépünk, miközben már csak sejtjük, hogy ott, mögöttünk a mi örünkben elkezdődött újra a nagy, befelé irányuló visszahúzóerő, az álmos *status quo*ba süllyedés, hogy újra védekezőn lakatra zárta magát abba az állandó, veszélytelen, bebuzogolt, áthatolhatatlan, megközelíthetetlen lét-nemlétebe.

Az Európa nyugati és keleti részével kapcsolatos vitákban sok szó esik a gazdasági szintkülönbségekről és a politikai tapasztalatok különbözőségéről. Kevés figyelem jut azonban a kulturális különbségekre, a másik emberhez fűződő mindennapi viszony különbözőségére.

Nyugaton: udvariasság, szívélyesség, előzékenység, segítőkészség, a másik ember mondandójának legalább *pro forma* figyelmes meghallgatása.

Keleten: komorság, ingerültség, bizalmatlanság, bizonytalanság a másik emberrel történő találkozáskor. Ez a bizonytalanság abból fakad, hogy sosem tudhatjuk, kivel akadunk össze, milyenek lesznek az illető reakciói. Néha udvarias és kedves embernek mutatkozik, de gyakran előfordul, hogy akivel találkozunk, arrogáns, faragatlan tahnak bizonyul. Ez a veszélyérzettel átítatott bizonytalanság arra készteti az embert, hogy hozzátartozói, barátai, ismerősei szűk körébe zárkózzék.

Limes. Limes Imperii Romani. Határ, amelyet 122-ben Hadrianus császár emeltetett Britannia és az akkoriban kelták lakta Skócia között, hogy a rómaiakat megvédje a barbároktól. Különösen hatalmas *limes* épült a germánok és más keleti barbárok ellen (pl. Pannónia és Dácia határán). Ebben a földrajzban a szlávok – köztük a polánok – földjei a barbárok világához tartoztak (sokak véleménye szerint ez ma is így van).

Európa látképe: védfalak, várak, erődítmények, őrtornyok, bunkerek, hadiutak, sorompók, határok. Mindenütt megerősített, őrzött, a kontinens ősidők óta át meg átszelő limesrendszer.

Semmi ilyesmivel nem találkozhatunk Afrika történelmében, látképében. Ez a földrész nyitott, szabad, védtelen, korlátok nélküli térség.

Az európai gondolkodásban, annak tematikájában nem jut hely az Európán kívüli valóságnak. Ez a gondolkodás bezárkózik saját, belső problematikájába, és univerzalizmuson csupán az európai téma planetáris rangra emelését érti.

"Nálunk, nyugaton a peresztrójka még el sem kezdődött", mondta John le Carré amerikai író a "Washington Postnak" adott

1998. szeptember 28.

Tegnap általános választások voltak Németországban. Gerhard Schröder győzött. Egy évvel ezelőtt ismertem meg őt Hannoverben. Eljött Oroszországról tartott előadásomra. Áradt belőle az energia, valamiféle belső biológiai erő, letörhetetlen lendület. Az átlagember vonzódik az ilyen személyiségekhez, mert azt a megnyugtató biztonságot keltik benne, hogy "ez az ember megteszi!" Megteszi értünk és – ami ugyancsak fontos – helyettünk.

Schröder jó felépítésű, elegáns ember (diszkrét, mégis látható smink), mozdulatai a magabiztos, valakit éppen legyőző, valamit éppen meghódító ember mozdulatai. Csak egy dologra figyelt érzékenyen: a fotóriporterek, tévés operatőrök kéréseire, kiáltásaira, sőt, utasításaira. Az ő parancsszavakra hol profilból, hol szemből mutatta magát, hol komoly, majd elgondolkodó, hol mosolygós képet vágott, olyat, amelyet a tolongó, gépeiket kattogtató fotósok objektívjeikben látni akartak. Ideálisan alkalmazkodó, fotogén ember. Egy kicsit mintha még csalódott is lett volna, amikor kialudtak a reflektorok, a vakuk, az operatőrök és fotósok elpakolták kameráikat, fényképezőgépeiket, és gyorsan szétszéledtek.

Paul Ricoeur a "Le Figaro" c. lapnak adott interjúban (1998. 08. 26.) azt állítja, hogy képtelenek vagyunk időnket meghatározni: "nem tudjuk, milyen időkből élünk". A filozófus arról beszél, hogy az összes integráló intézmény válságban van: "megdöbbentően győngye az összes olyan integráló intézmény, mint amilyen a család, az iskola, az egyház, a szakszervezetek, vagyis minden, amitől a polgári társadalom intézményesítése függ. Ezek az intézmények egyre többet veszítenek kultúráképző jelentőségükből." Ricoeur úgy véli, hogy a XIX. század fő problémája a kizsákmányolás volt. A mi időnk legfőbb gondja a marginalizálás (kizárás, kiszorítás).

És ez így igaz. A perifériára szorulás nemcsak embereket érint, hanem ügyeket és problémákat is – azokat ugyanis, amelyek nyugtalanságot, félelmet kelthetnek, félretolják, eltüntetik látókörünkől, helyüket a médiumokban a szórakozás, a kellemes, gondtalan, konfliktusmentes időtöltés foglalja el.

Mennyire céltalan dolog a tahóságról, vagyis a csökönyösek meggyőzhetőségéről vitatkozni! Azoknak, akik a tahóságról, bunkóságról vitatkoznak, őszinték a szándékaik, de túl sok illúziót táplálnak magukban. A dolog lényege ugyanis az, hogy a tahó ezeket a vitákat nem követi figyelemmel, mindenekelőtt pedig nem tudja magáról, hogy faragatlan bunkó, ha tehát olvasna is valamit a bunkóságról – hiú ábránd! – nem venné azt magára!

Tágabb értelemben: minden társadalom két vagy több társadalomból tevődik össze, amelyek között alig van, vagy egyáltalán nincs is kommunikáció. Az egyik társadalmi csoportban folyhat olyan nézet-, gondolat- és véleménycsere, amelyről egy másik csoport nem is tud, sőt, esetleg nem is akar tudni.

Jönnek a hírek a Balkánról, hogy a szerbek, a horvátok, az albánok és a muzulmánok csak arra várnak, hogy a rendfenntartó csapatok kivonuljanak, s máris egymás torkának ugranak.

A háború nem csupán front, lövöldözés, bombázás, romok, menekültek, halottak és sebesültek. A háború bizonyos lelkiállapot is, felajzott érzelmi és mentális energia, amelynek ki kell sülnie, ki kell égnie mintegy önmagától, saját pokoli dinamikájának és logikájának megfelelően. A nemzetközi erők beavatkozása csak megszakította, felfüggesztette, zárójelbe tette ennek az energiának a mozgását, mert ez az energia tovább él, és csak a kislülés, a kitérés lehetőségére vár.

A.B.

- kerültem őket mind, mert kizárólag a harc érdekelte őket, dühödten, makacsul, komoran, fanatikus módon csak ezzel foglalkoztak. Látókörük beszűkült, tekintetüket egyetlen pontra, az ellenségre irányították. Monotematikusak voltak – nem lehet velük semmiről sem beszélni, csak a harcról, az ellenség pusztításának elkerülhetetlenségéről. Ez a harc, ez a megsemmisítési vágy volt minden, ami számukra létezett.

A világ békében él, ez igaz, csakhoggy...

1 – nem az egész világ él békében. Bolygónk hetenkét pontján folynak helyi háborúk, polgárháborúk, törzsek közötti csatározások, amelyekről milliók szenvednek;

2 – jóllehet nincs nagy háború, mégis százmilliók élnek valójában háborús körülmények között – szegénységben, ideiglenes nyomortanyákon, betegen, éhezve, a jobb jövő reménye nélkül;

3 – a világon uralkodó béke törékeny természetű. Mindenekelőtt a vad, egyre jobban terjeszkedő nacionalizmus veszélyezteti. Könnyű elképzelni, hogyan növekszik és terjed a háborús hisztéria, a gyűlölet és a konfrontáció léggömbje.

A hidegháborút követő világ a szétszóródott veszélyek világa. Most nem az atombombától félünk, hanem a sötét utcában felénk közeledő embertől.

A harmadik világ helyzete lélektanilag stabilizálódott. Mintha mindenki beletörődött volna a helyzetbe, nem tiltakoznak, nem harcolnak, valójában semmit sem várnak. Nincs sem lázadás, sem kétségbeesés, mindenki azzal van elfoglalva, hogy valahogy felszínen maradjon.

A harmadik világhoz tartozó országok fejlődésének egyik akadálya az, hogy a fejlődés útján tett minden lépésük veszélyezteti a gazdag országok érdekeit. Hogy miért? Ha másért nem, hát azért, mert bolygónk természeti kincsei korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésünkre, s ezért felhasználásuk is korlátozott mértékű. Egy tehető ország lakója átlagban huszonöt-harmincszor annyit használ fel belőlük, mint a harmadik világ országainak átlagpolgára. Ha tehát ez utóbbi, javítani akarva saját életkörülményein, növelni kezdené bolygónk nyersanyagkészletének felhasználását, máris csökkentené a gazdag ország lakójára eső mennyiséget. Ezért ellentétesek e két világ érdekei.

Afrikában, de nemcsak ott, új jelenségnek, mégpedig a háborúk privatizációjának lehetünk tanúi. Következik ez a hidegháború befejeződéséből. A nagyhatalmaknak már nem állt érdekükben, hogy pótháborúkat folytassanak valahol bolygónk távoli pontjain, így aztán üres területek jöttek létre, bizonyos értelemben senki földjei, ahova gyorsan kezdtek bevonulni a magáncégek, a zsoldosokból

álló cégek, amelyek fegyveres tevékenységet folytattak valamely kormány, monopólium, politikai párt megbízásából. Hogy csak Afrikát említsük, ahol tömegesen alkalmaznak az ilyen cégekben egykori dél-afrikai katonákat, ukránokat, bolgárokat stb. Két cégnek különösen tág a tevékenységi köre: az egyik a dél-afrikai zsoldosokat alkalmazó Executive Outcomes, a másik a brit Sandline International. Megjelentek a nemzetközi őrző-védő vállalkozások is, amelyek olajmezőket, gyémántbányákat, ipari létesítményeket, követségeket stb. őriznek.

Az afrikai társadalom belső megosztottsága nagyon erőteljes, gyakran vezet véres konfliktusokhoz. A megosztottság gyökerei sokfélék – faji, etnikai, nyelvi, vallási, törzsi stb. gyökerek.

Afrika mint a világ jövőbeni tendenciáinak, jelenségeinek, szokásainak előhírnöke és előfutára. Négy példa: a *tribalism* (vagyis a törzsi rendszer), az *aperteid*, az enklávés fejlődés, a tetoválás – ezek mind Afrikából származnak.

A pesszimisták azt állítják, hogy bolygónkra a jövőben további balkanizáció, sőt, tribalizáció vár. Véleményük szerint bizonyos értelemben kezdünk visszatérni a legrégebbi időkhöz, ősi kezdeteinkhez, amikor a földet megszámlálhatatlanul sok csoport, törzs, etnikai közösség hatalmas konglomerátuma népesítette be mindenféle központi struktúrák, hierarchiák nélkül.

Ez a balkanizálódás és tribalizálódás nemcsak területi, hanem mentális jellegű is. Kialakul ugyanis egy szűk, bezáródott, egyirányú mentalitás, amely elvet mindent, ami más, ami nem támasztja alá e mentalitás meggyőződését saját kivételességét, felsőbbrendűségét, szupremációját illetően.

John Iliffe említi, hogy a törzs fogalmát a gyarmatosítók találták ki. "Az európaiak úgy hitték, hogy az afrikai embernek valamilyen törzsbe kell tartoznia. Ezért aztán az afrikaiak törzseket hoztak létre, hogy legyen hova tartozniuk... és a nacionalizmushoz hasonlóan a tribalizmus is egy hagyomány kigondolásának, kitalálásának kezdetévé vált".

Valamikor minden törzs úgy gondolta, hogy ő jelenti az egész emberiséget. A világ annyi volt, amennyit a tekintet átfogott.

Afrikában elég, ha valahol megállunk, s máris megjelennek az emberek. Először egy asszony vagy egy gyerek, fején tálcával, azon pedig egy kupac, eladásra szánt, meghámozott narancs. Odajönnek, állnak mozdulatlanul, szó nélkül. És így álldogálnak sokáig, néha egészen addig, míg tovább nem indulunk.

Az afrikai hagyományban a falu vezetője, a klán feje, a pártvezér, a *big man*, egyáltalán bárki a hatalom csúcsán olyan valaki, aki ad, szétoszt, ajándékozik. Kegyekkel, javakkal, előjogokkal, állásokkal sáfárkodó jótevő. A beosztottak követik a vezért, a patrónust, az apát, mert azt várják tőle, hogy megteremtse számukra a biztonságot és kielégítse anyagi igényeiket. Annak, aki a vezérhez indul, hogy üdvözölje – márpedig ez szokás, sőt, általános kötelesség –, ajándékot, adományt kell vinnie. A megajándékozott vezér azonban nem teszi el magának az adományt. Amit kapott, azt odaadja másoknak, a szegényebbeknek, rászorultabbaknak vagy egyszerűen azoknak, akiket valamiért ki akar tüntetni. De nemcsak a dologi javak szétosztója lehet Fontos Személy, hanem a káplán és bíró, isten felkentje, az egzeküció is az. Azt várjuk tőle, hogy emelkedettebbé tegye életünket és igazságosabbá a világot.

A mostani, nálunk oly ritka borzalmas, bénító hőség legalább kis mértékben érzékeltetheti velünk Afrika lakóinak helyzetét – azt, hogy milyen nehéz az élet és a munka, sőt, még a gondolkodás is a nagyon forró éghajlat alatt. Hogy milyen az élet a pokoli hőségben vagy a kemény fagyban. Az ember nem szélsőséges körülményekre teremtődött. De még ha ilyenek közé kerül is, igyekszik ebből a kelepceből minél előbb kikerülni. Minden szélsőség ellentétes az emberi természettel – egyszerűen patológia.

Kamerunból:

a falucska neve Atok, lakóié pedig babende. Papjuk Jan Rybka. 1947-ben született. A przemysli egyházkerületből került ide. Tíz éve tartózkodik Kamerunban, ebben a falucskában pedig nyolc éve. Paraszti családból származik, nyolc testvére van.

– Itt – mondja – hisznek a varázslókban. A gyerekek kötelesek nekik kígyót, halat, rovarokat gyűjteni. Rybka atya egyházközsége negyven faluból áll 150 kilométernyi útszakaszon. Tizenkétezer ember él itt, ennek egy harmada katolikus. A többiek protestánsok, muzulmánok, animisták.

– Honnan tudja atyám ezeket az adatokat? – kérdem.

– Hát, csak úgy – válaszolja.

Afrika: sokszínűsége abban is megmutatkozik, hogy ugyanannak a helynek, hegységnek, völgynek, folyónak több neve is lehet. Hasonlóképpen különféle elnevezéssel illethetik ugyanazokat az isteneket, szertartásokat, totemeket, tabukat.

Valamikor, az emberiség hajnalán, a gyűjtögetők, első vadászok, első földművelők és pásztorok világában a földön minden ember szegény volt. Az ember szegény lénynek született. Nem volt cipője, ruhája, nem volt fedél a feje fölött. Csak idővel, sok évszázad múltán kezdődik a differenciálódás, manapság, a modern korban pedig már egészen nagy különbségekről beszélhetünk.

John Galbright: a XX. század közepéig nem foglalkoztak a szegénység kérdésével. Régen ugyanis szinte mindenki szegénységben élt. Azonfelül az volt az általános álláspont, hogy a szegény ország csupán a gazdag ország rosszabb változata. Valójában pedig a gazdag ország és a szegény ország két teljesen különböző dolog, mert eltérőek a céljaik. A gazdag országnak az a célja, hogy növelje bevételeit, gazdagságát, emelje életszínvonalát, a szegény országé viszont az, hogy egyensúlyt érjen el a szegénység szintjén. Mindkettőben az alkalmazkodás alapelve uralkodik: a gazdag országban az állandó emelkedéshez, a szegény országban a túléléshez (a javulás perspektívája nélküli túléléshez) való alkalmazkodásé.

A szegénységnek különféle változatai vannak. Van a falusi, paraszti szegénység, amely a legalázatosabb, legengedelmesebb, fatalista szegénység. Ez a nyomor semmit sem követel, megadóan tudomásul veszi a létező világrendet, saját alárendelt, nincstelen sorsát.

Van aztán a városi, hagyományos proletár-szegénység; ez bizonyos korszakokban és helyzetekben képes arra, hogy kollektív, szervezett, szakszervezeti harcot vívjon. Ennek a szegénységnek megvan a maga méltósága, büszkesége, évek során kialakult ethosza.

Van végül szegénység a modern városok hatalmas agglomerációiban, ezekben a kaotikus, véget nem érő mega-városokban,

amelyekben a legdinamikusabb, ugyanakkor a leginkább perspektívátlan réteget az ifjúság adja. Ők az afrikai *bayayék*, a munkanélküli, hajléktalan, iskolázatlan tömeg, minden erőszak, garázdálkodás, törvénytelenég ágyútölteléke. Ezek közül a *bayayék* közül toborozzák a polgárháborúk katonáit, a kábítószer-kereskedő bandákat, a maffiákat, a bérnyilkosokat, tolvajokat, útonállókat.

A szegénység öl. Nem annyira drámai módon, inkább lassan, és néha, nem annyira fájdalmasan, de öl. Ahol szegénység van, ott tömegesen pusztulnak a gyerekek, és csak kevesen érik meg az öregkort. A szegények átlagosan huszonöt évvel élnek kevesebbet, mint a gazdagok, nagyon sokan fiatalon, időnap előtt távoznak.

Az éhínség lehet az elnyomás, a terror, a kínzások eszköze is:

- Sztálin több mint tízmillió ukrán parasztot ítelt éhhalálra 1932-33-ban;
- a náci két és félmillió szovjet hadifoglyot éhezettek halálra a II. világháború éveiben;
- Mao több mint húszmillió kínai éhhalálát okozta a kulturális forradalom idején.

Semmi jel nem utal újabb világkonfliktus, nukleáris háború kialakulására. Amint azonban eltűntek látókörünkől a hatalmas atomszörnyetegek, egyre határozottabban körvonalazódtak más veszélyek, szerencsétlenségek, csapások. Hogy csak a tömeges nyomort és éhezést, a világban egyre mélyülő egyenlőtlenségeket, az agressziót és bűnözést, a betegségeket és frusztrációkat említsük. Hány félretaszított, megnyomorított és boldogtalan ember él köztünk! Mennyien nem találják helyüket a földön! A gonoszság ma nem atomfelhő, azonnali és végleges pusztulás formájában jelenik meg, hanem számtalan mindennapi bosszúság, félelem és szenvedés formájában, amelyek a boldogtalanság szűrős vasórvét szorítják nyakunkra.

Elhúzódnak a szegénységtől, igyekezünk előle elfutni, elkerülni a vele való fizikai és szellemi érintkezést. Ebben a menekülő, riadt magatartásban van valami abból a félelemből, amelyet a közelünkben felbukkanó fertőző betegség kelt bennünk. A szegénység egyfajta társadalmi AIDS. És az esetek többségében ugyanúgy gyógyíthatatlan is. Amikor nyomorban élő társadalommal találkozunk, legelőször is az ottani megoldhatatlan, kiúttalan állapotok döbbenetnek meg bennünket. A kibogozhatatlan függőségi és alárendeltségi viszonyok hálójában való komor és apatikus vergődés talán lehangolóbb, mint az összes anyagi természetű hiány.

A BBC 1999 augusztusában riportot közöl egy Ruanda és Tanzánia határán lévő menekülttáborból. Az afrikaiak panaszkodnak, hogy mennyi pénzt és figyelmet szentelnek a koszovói albán menekültekre, s milyen kevés pénz jut az afrikai menekülteknek.

Mindezt megerősíti az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa is. Egy koszovói menekültre 265 dollárt szánnak, egy afrikai menekültre viszont majdnem nyolcszor kevesebbet – 35 dollárt. Ugyanezt mondja az Egyesült Államok kétszeres elnökjelöltje, Jesse Jackson is: "Miközben védelmet nyújtunk a koszovói embereknek, a NATO és Amerika sorsára hagyja az afrikaiakat" – írja a "Newsweek" 1999. április 7-i számában. Fenti kijelentését a Sierra Leone-i háború kapcsán teszi, amelyről azt állítja, hogy "a XX. század utolsó évtizedének leghosszabb, legvéresebb és legborzalmasabb háborúja, amelyről alapjában véve semmit sem tudunk". A fajgyűlölet mélyen gyökerezik a nemzetközi életben. És bár előfordul, hogy néha valaki hangosan szóvá is teszi ezt, igazából minden marad a régiben.

Turistaszálló étterme a Srí Lanka-i Kandyban. Hosszú asztalok, turisták százai. Szembeötlő ennek a turista társadalomnak a törzsi szerkezete. Mindegyik törzsnek a neve ott díszleg legalább az autóbuszban, amellyel utazik: Global Tour, Orient Express, World Travel, Paradise Now. Ha leszállnak az autóbuszról, csoportosan közlekednek gondosan ügyelve arra, hogy le ne maradjanak társaiktól. Míg régen a törzsek arcuk felmetszésével, tetoválással és karikákkal különböztették meg magukat, addig ezek megfelelő sapkákkal, trikókkal, táskákkal teszik ugyanezt. És ugyancsak az afrikai törzsek mintájára megvannak a törzsi vezetőik is: az idegenvezetők. Minden törzs más nyelven beszél – ezek olaszul, azok németül, amazok kínaiul. Őrzik saját területeiket, jelen esetben asztalaikat. Ha valaki idegen próbálna odaülni, azonnal észrevennék, kiutasítanák. Senki sem akar önmaga lenni, az alapelv itt a csoportos lét – a közösség örömet, biztonságot nyújt.

Időről időre egy-egy asztal megélenkül, énekelni kezd – az adott törzs jelzi jelenlétét, teljesíti a rituális együvé tartozás parancsát. Késő este minden elhallgat, a törzsek álomba szenderülnek, elmerülnek a trópusi éjszaka csöndjében.

Film egy monarch nevű pillangóról, amely Kanadában él, és évről évre Mexikóba vándorol az ott növő jegenyefenyőkhöz. A pillangó a vadon növő asclepias nevű gyomnövény tejes nedvével táplálkozik, amely mérgező. Ennek következtében maga a pillangó is mérgezővé, s így érinthetatlenné válik. A fiatal, tapasztalatlan madár, ha óvatlanul lenyeli, azonnal rángógörcsöt kap, gyakran el is pusztul.

A monarchok sárga alapszínét fekete szimmetrikus, kellemes látványt nyújtó minta díszíti. Évente monarchok milliói röpködnek Mexikóba. Mivel azonban ez a pillangó mindössze egy hónapig él (többé-kevésbé addig, ameddig egy méh), csak a néhányadik – ötödik, hatodik – generáció ér célba.

(folytatjuk)

Fordította: *Szenyán Erzsébet*